

Får på bete

Får på bete

Den här skriften ger dig grundläggande information om betesmarker, olika fårraser, skötselrutiner från vår till höst liksom kunskap om risker för störningar som finns i olika uppfödningssystem. Det mesta av innehållet gäller både ekologisk och konventionell fårhållning, men du som har ekologisk fårhållning, måste själv ta reda på vilka särskilda regler och villkor som gäller dig.

Fåren är idisslare liksom nötkreatur, get och ren och de vilda släktingarna älg, rådjur och hjort. Idisslare gör det möjligt för människan att utnyttja betesmarker för livsmedelsproduktion. De är cellulosomvandlare och ger oss tillgång till energi som vi utan idisslare inte hade kunnat utnyttja. Av betesmark producerar fåren huvudsakligen kött, men även ull, päls och mjölk. Fårens bete ger också ett öppet landskap som gynnar den biologiska mångfalden.

Betesmarker och kvalitet

Det finns olika typer av betesmark. Åkermarksbeten har oftast högre näringsinnehåll än naturbetesmarker. Avkastningen i form av grönmassa, mätt i kg torrsubstans (ts) per hektar, varierar mellan olika betesmarker. Lägst avkastning ger torr naturbetesmark (ca 1 000 kg). Odlade gräsmarker kan ge tre till fyra gånger större avkastning. Även smältbarheten varierar. Smältbarheten på bete från odlad mark brukar uppskattas till 5 % högre jämfört med rena naturbetesmarker.

Betets torrsubstans

Betes kvaliteten ändras påtagligt över betessäsongen. Lufttemperatur, nederbörd och vindförhållanden, avgör i hög grad hur mycket torrsubstans (ts) betesväxterna innehåller. Ett riktmärke för ts-halten är 20 %, vilket betyder att resterande är vatten. Ts-halten kan vara

Åkermarksbete, återväxt på vallar efter hö- eller ensilageskörd, ger ett näringsrikt bete.

Tabell 1. Riktvärden för antal betesdjur per ha (ogödslad mark) på försommaren. På eftersommaren minskas beläggningen.

	Torr naturbetesmark	Frisk naturbetesmark
Tackor, ca 65 kg (inkl. 2 lamm)	3	6
Kvigor, stutar < 1 år	2	4
Kvigor, stutar > 1 år	1	2
Sinkor, ca 600 kg	1	2
Dikor, ca 600 kg (inkl. kalv)	0,7	1,5
Varmblodshäst	1,5	3

så låg som 10 % efter ihållande regn, för att vid soligt och torrt väder stiga till upp emot 30 %. Ett blött bete sänker näringsintaget genom att foder- och därmed näringsintaget minskar, eftersom får bara klarar att äta en viss mängd grönmassa.

Betets energi

Betets näringsinnehåll mäts i omsättningsbar energi per kilo torrsbstans (MJ/kg ts). Gräsets utvecklingsstadium är den viktigaste faktorn för näringsinnehåll i form av omsättningsbar energi. Vissa skillnader finns mellan olika gräsarter där till exempel ängssvingel, timotej och ängsgröe har högt, medan fårsvingel och tuvtåtel har lågt energiinnehåll. Kvaliteten på betesgräset sjunker under sommaren. Ett spätt försommarbete kan innehålla 11 MJ/kg ts och förvuxet höstbete bara 9 MJ/kg ts. Skillnaden blir ännu större om man jämför energiinnehållet per hektar, eftersom betestillväxten är som störst i början av sommaren. Det är också stor skillnad mellan olika typer av betesmarker.

Betetryck och betessystem

Det är viktigt att det finns skugga, regn- och vindskydd på betet. Hur många djur som kan vara på betet beror på vilket

betessystem som används. Riktvärden finns för antalet djur på försommarbete, se tabell 1. Med hjälp av tabellen kan du också beräkna lämpligt betetryck för får som sambetar med hästar eller nötkreatur. Tabellens anvisningar är endast riktvärden som gäller för försommarbeten. Beläggningen kommer att bli för hög på sensommaren. Detta kan du kompensera med stödutfodring eller genom att reducera djurantalet. Det finns stora regionala skillnader i växtlighet och betestillgången varierar dessutom mellan olika år.

Vid kontinuerligt bete går samma antal djur på marken från vår till installation. Då är i regel beläggningen för låg på våren och för hög på hösten.

Vid **rotationsbete** är det lättare att utnyttja markens potential i kombination med god tillväxt. Den vanligaste varianten av rotationsbete är en kombination där bete på naturbetesmarker växlas med bete på vallar efter hö- eller ensilage-skörd. Systemet kräver dock mer arbete än ett kontinuerligt bete eftersom djuren måste flyttas mellan betena. Dessutom behövs mer stängsel och vattentilldelningen måste säkras på alla beten. Intervallen mellan avbetningar bör i början av betesperioden ligga på cirka två veckor beroende på den säsongsmässigt

Får har en inlärd och instinktiv förmåga att undvika giftiga växter. Är tillgången på bete knapp ökar dock risken för att även smörblomma, kärfräken, johannesört, sprängört, bolmört, ängssyra, höskallra, örnbräken m.m. betas. Planera därför betet så att förgiftning undviks.

kraftiga betestillväxten. Senare under betessäsongen kan djuren beta samma fålla längre tid. Oavsett system kräver både betesbyten och betesrotation planering. Ta hänsyn till risker för variationer i växtligheten som orsakas av sommarvädret och risker för parasitangrepp när du planerar.

Sambete och **växelbete** med andra djurslag ger ofta ett bättre utnyttjande av betesmarken. Detta beroende på att olika djurslag som får och nöt kompletterar varandras betesvanor. Nötkreatur som "sliter" av gräset vid betning lämnar rester som fåren gärna "noppa" i sig. Får har å andra sidan en förmåga att lämna efter sig hela grässtrån, som äts upp av nötkreatur. Får och nötkreatur infekteras vanligen inte av samma betesparasiter, även om enstaka undantag finns. Detta medför att fåren reducerar de larvsmittor som annars drabbar nötkreatur och vice versa. Även fördelningen av träck och

därmed gödning blir annorlunda vid sam- eller växelbetning, vilket gynnar växtligheten.

Framförbetning är ett system där man delar upp betesdjuren efter vilka krav de har på betets kvalitet. De djurgrupper som har störst näringsbehov släpps först på det näringsrika betet. Det som dessa djur lämnar kvar betas därefter av en djurgrupp med lägre näringsbehov. Ett exempel är att avvanda lamm, som har behov av bra bete på hösten, erbjuds det bästa betet för att sedan ersättas av sintackorna, som kan beta hårdare och därmed utnyttja det som finns kvar.

Stripbetning med ett flyttbart stängsel kan användas för att styra betesutnyttjandet i takt med växtligheten. Detta medger ett relativt högt betestryck lokalt och därigenom minskad möjlighet för selektivt bete. Stripbetning medför dock större arbetsinsats.

De olika raserna lämpar sig olika väl på olika betestyper.

Betesåtgång

Med dagens produktionskrav på våra får, räcker inte betet alltid till. Tackor med flera lamm vid sidan kräver mycket bra bete för att kunna producera tillräckligt. För tackor av mjölkfårras räcker i regel inte ens det bästa betet till. I samband med mjölkning sker extra utfodring. Mjölktackorna kräver hög kvalitet på betet. För att uppnå detta tillämpas ofta rotationsbete på åkermark. Sintackor kan beta mindre produktiv betesmark. De kan med fördel användas till naturbetesmarker. De måste dock få chansen att förbättra sin kondition före betäckning.

Tackor med lamm används för bete på naturbetesmarker. De är dock högproducerande (både mjölk och tillväxt) och deras behov av näringsrikt bete är stort. Använd därför gärna betesbyten.

Lammens dagliga tillväxt över betesområden kan vara upp till 500 g/dag. Felaktiga betesrutiner kan ge mycket sämre tillväxt. Mot slutet av sommaren sjunker tillväxten hos djur och bete avsevärt.

Olika fårraser

Det finns en rad olika köttraser. *Texel* kommer från början från Holland och ger tunga slaktkroppar. *Texel* är populärt som inkorsningsdjur. Det är även *Suffolk* och *Leicester*, som ursprungligen kommer från Storbritannien. Även *Shropshire* och *Oxford Down* är av engelskt ursprung, men är numera inte så vanliga i Sverige. Köttraser ställer generellt högre krav på bra bete, men även andra raser med flera lamm behöver bra bete för att lyckas väl.

Ostfriesiska mjölkfår används för mjölkproduktion till fårosttillverkning, men även för att höja mjölkavkastningen hos tackor av inhemska raser t.ex. *finullstackor*. Dessa tackor kan på så vis ge mera mjölk till sina lamm.

Bland våra inhemska raser är *Gotlandsfåret* störst i antal. *Gutefåret*, tidigare utrotningshotad ras, anses numera räddad efter bragdfull insats. Dessa båda raser är ganska ursprungliga och är genom sin hårt bundna årscykel inte anpassningsbara till åretruntproduktion

Klipp fåren minst en gång per år – gärna två. Undvik klippning under sista dräktighetsmånaden.

av lamm. De har sina brunster sent på hösten och lammar huvudsakligen i april med små möjligheter till förskjutningar. Av gotlandslammen får du förutom köttet ett värdefullt skinn, som väger upp det lägre priset du får för köttet på hösten. Gutefåret klarar de torra betena på Öland och Gotland bra och är utpräglade betesökare.

Den svenska lantrasen *finull* kommer ursprungligen från Finland och är, precis som den finska *finull*srasen, mycket fruktsam. Andra svenska lantraser är *ryafåret* och *allmogefåret*.

Att korsa in kötttrasfår i lantraserna har blivit mycket populärt och vanligt. Även korsningar mellan kötttraser förekommer. Oavsett raser och raskombinationer är det viktigt att ha i åtanke att lammet delvis växer på mjölk som tackan ska producera. Om beteskvaliteten är otillfredsställande kommer det att gå ut över både tackan och hennes lamm.

Uppfödningssmodeller

Betesdjur och slakt

Att producera betesdjur som kan gå raka vägen från bete till slakt är mycket svårt. Den traditionella slakttidpunkten på hösten är dessutom ingenting som premieras prismässigt. I stället försöker många att styra slakten till andra tidpunkter på året. För att uppnå ett tillfredsställande slaktsresultat krävs att slaktkroppen har en acceptabel vikt, en god köttansättning och att den inte innehåller för mycket fett. Beroende på kön, ras och uppfödningssmodell varierar målet för slaktvikten. Köttet bedöms och klassas på slakteriet med avseende på kategori (dilamm, lamm eller får), kroppens form och fett sammansättning.

Vårslamm

Tidig lamning i december till februari. Du föder upp lammen inomhus med tackans mjölk och kraftfoder i lammkammare. Ha som målsättning att alla lamm ska slaktas under våren (senast i juni). Enbart tackorna går ut på bete. Naturbeten passar bra för dessa tackor, under förutsättning att tackorna hinner komma i god kondition inför nästa betäckning. Om den enda betesmark du har tillgång till är naturbetesmark, kan du ha vårlammsproduktion med inköpt vinterfoder.

Sommarlamm

Lamning i februari till mars. Målsättningen är att huvuddelen av lammen ska vara slaktmogna i juni, juli och augusti. Denna uppfödningmodell ställer stora krav på betets kvalitet. Om kvaliteten är för låg bör du tillskottsutfodra lammen på betet. Vid lamning redan i februari kan lammen ofta avväjnas vid betessläppet för att sedan få bästa tänkbara åkerbete. Tackorna släpps på naturbete.

Vid senare lamning kan du släppa tackor och lamm tillsammans på bra naturbetesmark eller åkermarksbete. Lammen avväjns även här vid 3–3,5 månaders ålder och får sedan bete av hög kvalitet, till exempel klöverrik vallåterväxt. Tackorna får gå kvar på naturbetesmarken. Om lammen inte kan erbjudas tillräckligt näringsrikt bete kan du tillskottsutfodra med kraftfoder.

Höstlamm

Lamning i mars, april eller möjligen i början av maj. Lammen beräknas färdiga senast i oktober. Större delen av lammens tillväxt sker ute på bete med denna upp-

födningmodell. Det gör att denna modell är den som ställer störst krav på betet. Om du ska producera höstlamm, behöver du minst lika mycket åkermark med vallodling som betesmark. Lammen släpps även här på vallåterväxt efter avväjning vid 3–3,5 månaders ålder. Om lamningen äger rum så sent att avväjning inte kan göras förrän i mitten av augusti, bör både tackor och lamm erbjudas vallåterväxt i mitten av juli. Efter avväjningen, då lammen eventuellt har avmaskats (i ekologiska besättningar efter träckprov och parasitologisk analys), släpps lammen på ny återväxt och tackorna kan släppas tillbaka på naturbetesmarken. Du stallar in icke slaktmogna lamm för vinteruppfödning, eller säljer dem till uppfödare av vinterlamm.

Vinterlamm

Lamning i maj till juli, ofta utomhus. Målsättningen är att lammen ska slaktas under vintern fram till påsk. Denna modell är ganska vanlig inom ekologiska besättningar eftersom parasitproblemen minskar vid sen lamning. Vid lamning redan i maj måste dräktighetsutfodring ske inomhus. Vid senare lamning kan vårbetet utnyttjas. Under de första två månaderna av digivning behövs näringsrikt bete. Vid lamning i maj kan detta ofta fungera på naturbete. Vid senare lamning behövs även tillgång till vallåterväxt. Lammen avväjns på hösten och släpps på ny vallåterväxt eller stallas in. Tackorna kan beta på naturbetesmark efter avväjning. Observera att lamning utomhus kräver gott om naturligt skydd på betet och gärna tillgång till hus.

Vid idissling rapas delar av våminnehållet upp, tuggas om och sväljs igen. Idisslandet medverkar till att cellulosan i fodret blir tillgänglig som energi för djuren.

Fårens beteende och behov

Idisslare

Får är idisslare. Detta innebär att de kan spjälka (ombilda) cellulosan i gräs till omsättningsbar energi. För spjälkningen har fåret fyra magar: nätmagen, våmmen, bladmagen och löpmagen. Den sistnämnda är motsvarigheten till enkelmagades magsäck och det är där som saltsyreproduktion och produktion av olika enzymer försiggår. I de övriga magavdelningarna bryts fodret ner så att näringen kan tas upp i tarmarna. En förutsättning för nedbrytningen är att fodret återkommande finfördelas. När en idisslare har betat vilar den. Under vilan rapas portioner av våminnehållet upp i munhålan, tuggas om, blandas med saliv och sväljs igen. Våmmen rör sig hela tiden med rytmiska sammandragningar som säkerställer blandningen. Våmmen fungerar som

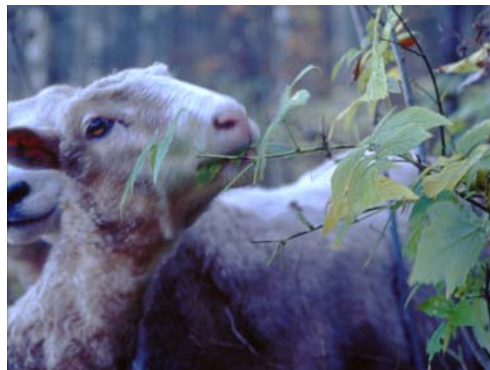

Frodiga beten med mycket klöver och lucern kan ge trumsjuka. Mycket skumbildas i våmmen och idisslingen försvåras. Stalla in djuren, behandla med skumnedbrytande medel och se över betesförhållanden.

ett stort jäskar och stora mängder gas bildas under nedbrytningen. Samtidigt som våminnehållet rapas upp ska också denna gas kunna avgå. Om rapandet av gas och våminnehåll störs kan trumsjuka bli följden.

Finsmakare

Får är flockdjur. Hantera dem därför alltid i grupp. Flockbeteendet är tydligt; såväl bete som vila sker gemensamt. En flock på bete brukar beta under morgontimmarna, vila mitt på dagen, för att åter beta på eftermiddagen och början av kvällen. Fåren är kortgräsbetare och dessutom finsmakare. Om de har möjlighet betar de mycket selektivt. De väljer ut lågväxande arter, späda gräsplantor och örter. På högt frodigt gräs och alla grövre arter betar de på sin höjd av bladen. Fröstänglar från olika gräsarter läm-

Får betar även taggiga och torniga buskar, t.ex. nypon.

nas orörda. Det gör att betesmarken kan få ett förvuxet utseende, trots att det är väl avbetat närmare marken. Liksom nötkreaturen har får en tandplatta i stället för framtänder i överkäken. De kan dock beta närmare marken och mera exakt genom att deras nos är smalare och överläppen delad. Fåren undviker inte lika

Får är flockdjur. Bete och vila sker gemensamt.

utpräglat sina rator som de andra djurslagen. Får väljer ofta att beta på vissa platser i en betesmark. Troligen styrs detta beteende av vegetationens sammansättning på platsen. På motsvarande sätt finns det växter som betande får lämnar orörda.

Fuktiga marker undviks mera konsekvent av får än av nötkreatur och hästar. Fåren trivs bäst på höglänta och vidsträckta marker. De betar mycket gärna löv, ris, buskar och träd. Löven betas systematiskt av så långt fåren når. De betar bladen i en speciell ordning, åtminstone under vegetationsperioden. Rönn, lönn, sälg och asp är mest populära. Ek, hassel och björk intar ett mellanläge, medan al inte gärna betas annat än som nyutspruckna löv. Efter frost och på

När tacklammen blir äldre håller de sig fortfarande nära sin mor.

Får är effektiva buskröjare. Se upp bara så att de inte går för många på för litet bete. Då kan djuren fara illa och dessutom kan även de träd och buskar som du vill spara gnagas sönder.

senhösten kan rangordningen bli annorlunda. Då kan t.o.m. al bli eftertraktad. Även blad av taggiga och torniga buskar som björnbär, hallon, slån och nypon betas. Får kan också gnaga på bark så att träden skadas. Det gäller framför allt ask, rönn och olika videarter. Även om får är selektiva betare vill de variera kosten. Om en viss art av lövsly dominerar, kan fåren söka alternativ för att få variation.

Lätta raser, som exempelvis gutefåren, har ett livligare temperament och är mera rörliga än till exempel köttfår. De tar sig lättare fram i terrängen och tycks vara buskätare i större utsträckning. Det är dock större skillnader i betesbeteende mellan olika djurgrupper än mellan raser.

Att fåren beskylls för att beta alltför hårt och därigenom skada eller till och med utrota växter är helt och hållet en

skötsel fråga. Eftersom fåren har ull syns det inte hur magra de är om de går på alltför lågt avkastande marker. Särskilt olämpligt är det att låta växande djur med stort näringsbehov beta på sådana marker. Sintackor kan möjligen klara av det, under förutsättning att de får möjlighet att förbättra sin kondition före kommande betäckning.

Fåren är mycket familjetrogna. En tacka lär sina lamm att beta på samma sätt och föredra samma typ av växtlighet som hon. Även de äldre tacklammen håller sig nära sin mor. Flera sådana storfamiljer bildar sedan en grupp som håller ihop.

Garvsyran i ekollon kan orsaka förgiftning hos får. Fåren äter sämre, får först förstoppning och sedan blodig diarré. Det är svårt att behandla. Mer information om förgiftning och andra åkommor finns i boken Bete och betesdjur (se lästips på sid. 19).

Gotlandsfår och gutefår betar mer familjevis än andra fårraser. De anses även vara mer effektiva som buskröjare och bättre anpassade till torra betesmarker. På frodiga betesmarker passar de tyngre kötttraserna, eller korsningar med dem, förhållandevis bättre.

Putsning av betet

Om betet växer ifrån djuren bör du putsa betet. Områden med förvuxet bete slås med lie eller betesputsare. Om det avslagna bildar tjocka lager bör du ta bort det. I annat fall kan det lämnas kvar. Får äter gärna nässlor när de legat och torkat. Genom putsning hålls också arter som inte gärna betas efter, till exempel tuvtåtel. Du kan givetvis också med fördel skörda betet innan djuren släpps ut.

Stängsel

Betesmarken kan vara inhägnad med olika typer av stängsel. Oavsett konstruktion måste stängslet hålla flocken på plats. Stängsel kan vara uppbyggda av träslanor, murar, nät eller eltrådar. Tänk på att stängslet inte får orsaka skador på vilda djur. Stängsel kan vara permanenta, flyttbara eller kombinationer av dessa. Vid stripbetning arbetar man till exempel med ett lätrörligt stängsel som elstängsel, medan naturbeten ofta inhägnas med permanenta stängsel.

På elstängsel ska varningsskyltar sättas upp så allmänheten uppmärksammas på att trådarna är strömförande. Elektriciteten ska vara påslagen hela tiden när djur vistas i hagen. Om inte, kan djuren tappa respekten för stängslet och bryta sig ut. Vid montering av elstängsel är det viktigt att du följer tillverkarens anvisningar. Kontrollera regelbundet att stängslet fungerar. Det är viktigt att jordningen är väl genomförd.

Vatten

Vätskebehovet hos får styrs bland annat av hur mycket vatten fodret innehåller (ts-halt). Även djurens avkastning och

lufttemperaturen inverkar. Vattenbehovet är störst hos höglakterande* tackor. De kan ha ett vattenbehov på 7–10 liter per dygn vid normal temperatur (gäller både deras kroppstemperatur och lufttemperaturen). Observera att höglaktationen mycket väl kan inträffa under sommarens varmaste dagar, särskilt vid lamning i juni eller juli. Efter avvänjning är vattenkonsumtionen nere på ungefär 2 liter per dag. Oavsett om det är lakterande tackor eller växande lamm är vattentillgång på bete mycket viktig. Vattnet måste ha en godtagbar kvalitet. Tyvärr kan betesdjuren ibland välja naturliga vattenkällor av bristande hygienisk eller kemisk kvalitet. Det är mycket svårt att utreda eventuella störningar hos djuren som en följd av dålig vattenkvalitet. Satsa därför resurser på bra vatten i tillräckliga volymer.

Vattentilldelningen kan ske via vattenkoppar. Det är viktigt att flödet i koppen är tillräckligt. Vattenkar som uttjänta badkar, delade plåt- eller plasttunnor kan också användas. Det får inte finnas vassa kanter på tunnorna som kan orsaka småsår. Karen bör tömmas och rengöras minst en gång per vecka. Sjöar och vattendrag av god kvalitet kan vara utmärkta som vattenkällor. Se dock upp för stillastående vatten. Får kan dricka saltvatten längs hela den svenska kusten under förutsättning att kvaliteten är acceptabel. Var uppmärksam på varningar för algbloomning som kan medföra stora hälsostörningar på betesdjur. Särskilt under den så kallade ”rötmånaden” är risken för bakterier i vatten hög, speciellt om vattnet är stillastående. Placera vattenplatser i skuggiga lägen om det är möjligt. Det är en fördel om de ligger i högre terräng på berghällar eller andra

Se till så att flödet i vattenkopparna är tillräckligt.

välldränerade platser. Om berg saknas kan du göra marken hårdare med singel. Om djuren går i gytta finns risk för klövinfektioner.

Mineraler

Betets innehåll av mineraler och spårämnen varierar och måste kompletteras genom att djuren erbjuds mineralfoder. Stora delar av betesmarkerna i södra Sverige är fattiga på både koppar och kobolt, särskilt gäller detta sand-, moss- och mojordar. Hela landet räknas som selenfattigt område. Mineralfoder på betet bör i de flesta fall innehålla koppar, åtminstone till de växande unga djuren. Mineralfodret bör inte innehålla salt. Komplettera istället med separat saltsten. Mineralfodret bör ges i särskild krubba som är skyddad mot väder och vind. Om vidsträckta beten nyttjas kan det vara en

* laktation = den period när tackan producerar mjölk

fördel att ha flera platser med mineralfoder. Det är viktigt att djuren passerar stället ofta och regelbundet. Alla djur ska hinna äta. Glöm inte att flytta med mineralfoder och saltsten vid betesbyten. Kontrollera omsättningen och den hygieniska kvaliteten på mineralfoder någon gång per vecka. Baljor med mineralfoder fungerar oftast sämre till lamm än löst mineralfoder. Nederbörd gör baljinnehållet stenhårt och lammtänderna rår inte på det. Även löst foder blir förstört av regn.

Stödutfodring

Lammen bör kunna stödutfodras under senare delen av betessäsongen. När du ska börja med detta beror på växtligheten och årsmånen. Framför allt under sensommar och höst, när näringen i betet sjunker, ska fungerande stödutfodring finnas. Stödutfodring kan bestå av grov-

foder och/eller kraftfoder. I en fårflock ges kraftfoder i en särskild kraftfoderautomat dit bara lammen har tillträde. Olika modeller för detta finns, där kraftfodret skyddas mot regn och rusk. Omsättningen ska regelbundet övervakas framför allt så att den hygieniska kvaliteten inte blir dålig. Det är också viktigt att se till att alla lamm får sin beskärda del. Tänk på att det på vissa marker råder förbud mot tillskottsutfodring som villkor för miljöersättning. Se över vilka åtaganden och villkor som gäller för dina marker.

Hyra eller låna betesdjur

Med krav på att marker ska hållas i hävd för att olika stöd och ersättningar ska betalas ut har intresset för att hyra eller låna betesdjur över sommaren uppstått. Detta kan innebära att djur från flera

Komplettera mineralfodret med fristående saltsten. Det är bättre än att ge djuren mineralfoder där salt ingår.

Vid slutet av betesperioden när betet minskar kan stödutfodring behövas, särskilt för lammen.

besättningar blandas i samband med betessläpp. Om någon av fårbesättningarna är ansluten till den frivilliga maedivisnastatusen hos de djur besättningen ska sambeta med. Får som släpps på bete gemensamt med nötkreatur från andra besättningar måste ha kontrollerad status avseende Border Disease (fårens motsvarighet till Bovin VirusDiarré, BVD). Detta är en sjukdom som omfattas av bekämpningsprogram.

Tänk också på att det finns regler för får vad gäller märkning, transportdokument, journalföring samt registrering av produktionsplatser. Mer information finns på Jordbruksverkets webbplats, www.sjv.se

Att tänka på under betesperioden

Dags för betessläpp!

Kontrollera vattentillförsel och stängsel. Ta träckprov för parasitologisk kontroll. Avmaska därefter med vad som behövs i det aktuella fallet. Vänta sedan i tre dagar innan du släpper ut djuren på så kallat välkomstbete, det vill säga ett så parasitfritt bete som möjligt. Det är bra om en hage i anslutning till stallet kan användas. Då kan djuren gå in nattetid. Se till så att mineralfoder och saltsten finns. Släpp djuren tidigt på bete när vegetationen har hög tillväxt och högt näringsinnehåll. Lämplig beteshöjd vid betes-

släppning är för får 5 cm. Eftersträva en skonsam foderomställning från vinterfoder till bete. Gör detta genom att ”stödfodra” med vinterfoder första dagarna på vårbetet. Det är en fördel om hö/ensilage kan få finnas kvar på betet under den första tiden.

Skydda djuren från knott, fästingar och flugor

Behandla får och lamm vid behov med flugbekämpningsmedel vid betessläppning. Detta för att skydda mot flugor, fästingar och i viss mån mot knottangrepp. Medlet hålls på ryggen (pour-on-preparat) och sprider sig sedan ut på huden. Du bör lägga medlet på huden och inte i pälsen. Det är därför en fördel om djuren är relativt nyklippta. Pour-on behandlingen bör för varaktig effekt upprepas efter ca tre veckor. Observera att det kan krävas karenstid från behandling till slakt. I fästingrika områden kan du behöva upprepa behandlingen under sensommaren när en andra fästingvåg kom-

mer. Även risken för fluglarvsangrepp bör beaktas och risken är särskilt stor just under sensommaren.

Hantera djuren

Det kanske förnämsta hjälpmedlet vid hantering av får är en vallhund. Första gången du skaffar en vallhund kan du med fördel köpa en färdigtränad. Andra hjälpmedel är hanteringsfällor och hanteringsrännor, som gör arbetet både lättare och roligare.

Om du inte har en vallhund bör du vänja djuren vid att följa dig, kanske med en hink kraftfoder skramlande i handen. Det är bra att ha tillgång till lösa grindar, så att en samlingsfälla kan byggas. Samlingsfällan bör utformas så att enskilda djur kan fångas, men det bör också vara möjligt att flockbehandla vid behov. Daglig tillsyn av flocken krävs enligt djurskyddslagstiftningen. Ta för vana att räkna in djuren och se gärna till att de är uppe och går. Fattas något eller några djur måste du leta rätt på dem.

En vallhund (här border collie) är till stor hjälp vid hantering av får.

Typiskt för sjuka djur är att de drar sig undan eller hamnar på efterkälken i flocken.

Betäckningar och brunster

Baggen bör inte gå med tackflocken. I mycket små flockar förekommer dock detta. Tänk på att bagglammen ska bort från flocken när de är fyra till fem månader gamla. De börjar bli könsmogna vid denna tidpunkt och risken för betäckning av tackorna är överhängande. Om avvänjning av både bagg- och tacklamm sker samtidigt kan de gå tillsammans ytterligare en månad. Därefter börjar även tacklammen bli könsmogna och lammen måste könssorteras.

Avelsbaggen

Val av bagge bör göras i relation till vilka raser som finns och vilka förutsättningar som finns för besättningen. Observera att efter inköp av bagge bör denne gå i karantän i minst tre veckor innan den släpps till tackorna. Det är en fördel om

den får gå tillsammans med några utslagsdjur från besättningen. En ungbagge kan förväntas betäcka ca 20–30 tackor medan en äldre kan klara ett femtiotal tackor. Anteckna alla brunster och betäckningar som observeras (ha gärna stämpeldyna på baggen!) så att eventuella fruktsamhetsproblem upptäcks i tid.

Lamningar på bete

Lamningar bör om möjligt ske i särskilda fällor så att förloppet lätt kan övervakas. Var beredd att bistå om förlossningsarbetet drar ut på tiden. Lämna annars tackorna i fred. Om lammet inte kommer igång och diar bör det få hjälp. Mjölka ur råmjölken (ta först bort vaxproppen som sitter ytterst i spenkanalen). Råmjölken kan sedan ges till lammet med en flaska eller med en sond. För att vara säker på att sonden hamnar i matstrupen kan du vid tillfälle be veterinären om en instruktion. Lammet ska vara oberört av sonden och inte hosta eller visa obehag.

Flyttbara grindar är användbara när fåren behöver samlas ihop.

Var försiktig vid flask- eller sondmatning. För mycket mjölk på en gång kan vara farligt för små lamm.

Betesbyten

Betesbyten bör göras efter en plan där hänsyn tas till årsmånen. I samband med betesbyten kan du göra eventuella flockbehandlingar, till exempel avmaskning eller behandling mot flugor och fästingar. Avmaskning bör alltid följas av betesbyte. Passa också på att titta på djurens kondition och tecken på störningar som hosta och diarré. Väg åtminstone några av lammen för att kontrollera tillväxten.

Passa på att se över djurens hälsa och tillväxt lite extra när du ändå flyttar dem mellan olika beten.

Avvänjning

Avvänjningen kan ske från tre till fyra månaders ålder men ska anpassas till lammens kondition. Även tackornas kondition och tillgång till bete måste beaktas. Lammen tas bort från betesmarken och tackorna kan få gå kvar. Lammen bör vid avvänjning träckprovas och eventuellt avmaskas och därefter erbjudas parasitfria beten.

Kontroll av tackor efter avvänjningen

Kontrollera tackornas juverhälsa vid fråntagningen och tiden därefter så att inte juverinflammationer med svullet juver, feber och hälta uppträder. I så fall måste du antibiotikabehandla eller avliva tackan. På vissa marker finns krav på kraftig nedbetning under hösten. Det är lämpligt att släppa fråntagna tackor på sådana marker. Du måste dock ta hänsyn till tackornas kondition och till vad som finns kvar att beta.

Flushing

Tackor med sämre kondition bör få extra foder under minst tre veckor före respektive efter betäckning. Detta för att de då avger ett större antal ägg än de annars skulle ha gjort. Det är viktigt att konditionen inte försämras under dräktigheten om slutresultatet ska bli ett större antal födda och livskraftiga lamm.

Installning

Behandla alla rekryteringsdjur mot in-värtes parasiter. I ekologiska besättningar ska träckprov tas innan eventuell avmaskning. Kontrollera klövarna på alla vuxna djur och verka där så behövs.

Tackorna lusbehandlas eventuellt med pour-on-preparat. Stallsäsongen är ohyrans högsäsong.

Moderdjuren grupperas så att tackor i sämre kondition och ungtackor utfodras för sig. Ta hänsyn till dominanta djur så att mobbning undviks. I samband med grupperingen görs hullbedömning. Detta för att anpassa framtida utfodring efter djurens kondition i grupperna. Utfodringen bör även anpassas efter antalet foster. Antalet foster kan kontrolleras med hjälp av scanning. Se till att utfodringen sker så att alla kommer åt att äta vad de behöver. Kom ihåg att får är flockdjur och gärna äter samtidigt.

Får ska ha tillgång till byggnad under den kalla årstiden. De bör även ges möjlighet att vistas utomhus under denna period. Läs mer om regler kring byggnader och djurskydd på Djurskyddsmyndighetens webbplats, www.djurskyddsmyndigheten.se

Mer att läsa

Bete och betesdjur. I. Pehrson m.fl. 2001. Jordbruksverket. ISBN 9188264-25-4

Djurskyddslagen (1988:534) och djurskyddsförordningen (1988:53).

Får. E. Sjödin m.fl. 1999. Natur och Kultur. ISBN 9127348377

Fåråret – en liten handbok för dig som har får. 2005. Länsstyrelsen Västra Götalands län, Svenska Djurhälsovården och Fä & Folk, veterinär Åsa Lindqvist.

Jordbruksverkets serie om biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet, *Naturbetesmarker, Svenska husdjursraser, Parasitbekämpning och biologisk mångfald* m.fl.

Klövvård och klövsjukdomar hos får. Jordbruksinformation 2-2005. Jordbruksverket.

Lönsam lammproduktion. 2005. Hushållningssällskapet Jönköping.

Parasiter hos nötkreatur och får. Jordbruksinformation 4-2005. Jordbruksverket.

Stängselboken. A. Råsberg. 2005. Jordbruksverket. ISBN 9188264-30-0

Tillsyn av betande djur. 2005. Hushållningssällskapet Väst.

Text: Lisbeth Rudby-Martin, Veterinär på Svenska Djurhälsovården AB

Foto: Mats Pettersson

Projektansvarig på Jordbruksverket: Karin Skantze

Jordbruksverket
551 82 Jönköping
Tfn 036-15 50 00 vx
E-post: jordbruksverket@sjv.se
Webbplats: www.sjv.se

Trycksaken är gemensamt bekostad av Sverige och EU
ISSN 1102-8025
J006:12